

Postavení a úloha mladé generace v socialistické společnosti, její příprava pro život a práci v rozvinuté socialistické společnosti, sociální rozvoj mládeže, sociálně ekonomické, politické a kulturní podmínky tohoto rozvoje, utváření socialistického životního způsobu mládeže, její potřeby, zájmy a hodnoty představují závažné otázky celé marxisticko-leninské sociologie.

Tato skutečnost je bezprostředním odrazem systematické pozornosti a zájmu stranických a státních orgánů i celé společnosti o mladou generaci. Je spojena s dosavadní historií Komunistické strany Československa, s její politikou a s rozvojem naší společnosti po konečném vítězství Sovětského svazu nad fašismem před čtyřiceti lety. Všestranná péče o mládež a o její rozvoj, patřící k nejlepším tradicím komunistického hnutí, představuje integrální součást perspektivního programu KSČ a sociální politiky našeho státu: „Zdravý růst mladého pokolení zůstane i do budoucnosti v popředí pozornosti komunistů, stranických a společenských orgánů a organizací, celého našeho státu“ [XVI. sjezd KSČ 1981 : 40].

Postižení dialektiky vztahu mládeže a společnosti identifikovatelné v pojmech sociálního utváření a rozvoje mládeže, resp. její společenské reprodukce je možné jen na základě důsledné konfrontace a spojení poznatků o současném i minulém postavení a úloze mládeže ve společnosti. Jednotlivé generace mladých lidí vyrůstaly v průběhu čtyřiceti let, které uplynuly od osvobození naší vlasti Sovětskou armádou, v kvalitativně jiných podmínkách. Jejich sociální utváření a rozvoj byl bezprostředně spjat s porážkou fašismu, se zápasem o vítězství socialismu, s etapou budování základů socialismu, s řešením problémů jeho dalšího rozvoje a s lety výstavby rozvinuté socialistické společnosti až po současnost.

Zaměříme-li se na společenské utváření mládeže a její rozvoj v předcházejících čtyřiceti letech, můžeme hovořit o následujících etapách tohoto procesu:

1. Léta 1945—1948, období přerůstání národní a demokratické revoluce v socialistickou

Vítězné dovršení národně osvobozenického boje, umožněné porážkou fašistického Německa a osvobozením naší vlasti Sovětskou armádou, vytvořilo předpoklady pro vybudování Československé republiky na nových, lidově demokratických zásadách a principech.

Po květnové revoluci, v podmínkách nastolení lidově demokratické moci se rozhodující silou revoluce stala dělnická třída vedená Komunistickou stranou Československa. Úkolem dělnické třídy bylo prosadit a upevnit vlastní vedoucí úlohu ve společnosti a jejím prostřednictvím potom společně s ostatními progresivními silami společnosti vybojovat politickou moc v zemi. Klement Gottwald hodnotil tehdejší postavení dělnické třídy následujícím způsobem: „Dnes je dělnická třída jednotná. Jednotně postupujeme. Dnes ona spolu s masou rolnictva, středními vrstvami městskými, s pracující inteligencí a s částí české

a slovenské buržoazie vládne, přičemž směr vlády, linii politiky vlády neurčuje jako dříve velkokapitál, nýbrž dělnictvo a pracující lid v čele s komunistickou stranou“ [Gottwald 1954 : 83]. Celá naše společnost vstoupila po osvobození na cestu hlubokých politických, ekonomických, sociálních a kulturních přeměn.

Společnou platformou pokrokových sil pro revoluční přetváření společnosti se stal program vlády Národní fronty Čechů a Slováků — Košický vládní program, oficiálně vyhlášený na první schůzi v osvobozené části republiky 5. dubna 1945. Představoval ucelený program národní a demokratické revoluce v Československu. Stal se současně významným nástrojem pro uskutečňování dalších revolučních přeměn ve společnosti, východiskem pro prosazení socialistické tendence v revolučním procesu.

Kromě hlavních principů lidové demokracie a obecných ustanovení celospolečenského významu obsahoval Košický vládní program i konkrétní úkoly týkající se výchovy mladé generace. Obsahoval významné zásady demokratické vzdělání a kultury jako kvalitativně nového předpokladu všestranného sociálního rozvoje mládeže. Vládní program zdůrazňoval, že mládež „...musí být mravně i duchovně vyzbrojena, aby se stala důstojnou nositelkou budoucnosti našich národů. Dětem dělníků, rolníků a ostatních pracujících vrstev bude materiálně zajištěno právo na nejvyšší vzdělání podle jejich schopností a otevřena cesta do radostného života [Za svobodu 1956 : 387].

Politická vyspělost většiny mládeže, prověřená v boji proti německému fašismu, byla oceněna i zavedením všeobecného volebního práva mužů a žen od 18 let. Mladí lidé dostávali velkou příležitost k práci v nových lidových orgánech, jejichž prostřednictvím se mohli aktivně podílet na poválečné obnově republiky, na řešení všech rozhodujících otázek jejího dalšího vývoje. Mládež byla i důležitou součástí protifašistického zápasu a po skončení války tvořila početnou sociálně demokratickou skupinu obyvatelstva.(1)

V procesu uskutečňování revolučních přeměn v naší zemi měla významnou úlohu jednota lidu a politika Národní fronty. Neméně významná byla i jednota mládeže jako nedílná součást jednoty všeho lidu. Zásadním úkolem bylo proto *sjednocení mladé generace a vytvoření jednotné masové, demokratické mládežnické organizace*. K masovému zakládání jednotných organizací mládeže proto došlo bezprostředně po květnové revoluci. Po celé republice byly ustavovány organizace v duchu pokynů vlády Národní fronty, které přednesl soudruh K. Gottwald 11. května 1945: „Zůstaňme jednotni. Tak jako jste jednotně bojovali proti společnému nepříteli, tak buďte jednotni nyní při vítězství a výstavbě nové republiky“ [Gottwald 1954 : 27].

Rozvíjejícímu hnutí však bylo třeba poskytnout jednotnou programovou, ideovou a organizační základnu. Stal se jí *Svaz české mládeže a Svaz slovenské mládeže*.(2) Proces sjednocování československé mládeže však probíhal i bezprostředně po osvobození ve složitých sociálně ekonomických a politických podmínkách. S pokračující konsolidací mládežnického hnutí se neustále objevovaly pokusy, i když zatím nikoli otevřené povahy, o narušování jeho jednoty.

Přesto se však KSČ podařilo získávat většinu pokrokové mládeže pro realizaci vládního programu, a to i za situace, v níž svazy mládeže byly důsledně budovány na principu nestrannosti, tj. nezávislosti na politických stranách.

(1) Například v roce 1946 žilo v českých krajích 1 441 921 mladých lidí ve věku 15—24 let.

(2) Prozatímní ústřední výbor Svazu české mládeže byl ustaven 21.—22. července 1945 v Praze. Prozatímní ústřední výbor Svazu slovenské mládeže byl potom ustaven ve dnech 14.—15. srpna v Martině.

Významným sjednocujícím krokem bylo uzavření dohody o spolupráci mezi svazy mládeže a Revolučním odborovým hnutím.(3).

Na jejím základě byly ustaveny tzv. závodní komise mládeže ROH, které však nebyly žádnými zvláštními organizacemi, ale jedním z výkonných orgánů jednotného odborového hnutí.(4) S tím související rostoucí úloha dělnické mládeže se v jednotném hnutí prozrazovala nejen kvantitativně jejím početním růstem ve svazech mládeže, odrazila se i v následujícím vývoji sociálně třídního složení funkcionářů svazu (např. počet vedoucích funkcionářů místních skupin SČM z řad dělnické mládeže vzrostl na 51,5 %) [Hříbek 1979 : 32—33].

Z hlediska dalšího sjednocovacího procesu mládežnického hnutí byla významná i politická orientace studující mládeže, zejména vysokoškolské. Celková situace na vysokých školách však nevytvářela odpovídající podmínky pro realizaci revolučních přeměn, spojených mimo jiné s důslednou demokratizací vysokoškolského studia a s odstraněním přetrvávajících stavovských tradic, s prosazováním nové ideové, politické a kulturní výchovy a s možností zapojení Svazu vysokoškolského studentstva do jednotného mládežnického hnutí.

Positivní vývoj ve vysokoškolském hnutí v tehdejší době nemohly výrazněji narušit některé negativní jevy, jako byla činnost většiny fakultních spolků a pokusy o rozkladné působení reakce například prostřednictvím klubů národně socialistických a lidoveckých akademiků.(5)

Klíčovým momentem v procesu sjednocování mládeže byly první sjezdy Svazu české mládeže a Svazu slovenské mládeže, (6) které se konaly v ovzduší příprav VIII. sjezdu KSČ.(7) Podpora politiky KSČ nebyla v žádném případě vyjádřením pouhých sympatií k jakýmsi abstraktním pojmům. Mládež v této době mohla naprosto reálně srovnávat nejen programy všech politických stran, ale pochopitelně i jejich praktickou realizaci a konfrontovat je se svými představami.

Problémy, s nimiž se setkávalo mládežnické hnutí, byly zákonitým důsledkem probíhající politické diferenciaci v celé naší společnosti před prvními poválečnými volbami. Ty měly přinést rozhodnutí o reálném postavení jednotlivých politických stran v poválečné republice.(8)

Vítězství KSČ ve volbách(9) a neúspěch buržoazních stran se stal pro tyto strany, jež usilovaly o mocenskopolitický zvrat v naší zemi, i *nástupem k otevřenému útoku* proti jednotné organizaci mládeže a proti její základní ideové politické orientaci.

Tato změna taktiky vůči mládeži se odehrávala v době mobilizace celé společnosti pro práci na výstavbě republiky v rámci dvouletého plánu obnovy

(3) Zásady spolupráce mezi Svazem české mládeže a Revolučním odborovým hnutím byly schváleny na I. všeodborovém sjezdu ROH ve dnech 19.—22. 4. 1946.

(4) Formou hromadného vstupu se tak všichni odborově organizovaní mladí lidé do 21 let stali řádnými členy Svazu české mládeže a Svazu slovenské mládeže. Členy závodních komisí mládeže ROH potom všichni odborově organizovaní mladí lidé do 28 let.

(5) U středoškolských studentů neexistovaly v prvním období po květnové revoluci vážnější problémy s jejím zapojením do jednotné organizace mládeže. Ke zjevné politické diferenciaci této skupiny došlo teprve později, v souvislosti s otevřeným nástupem reakce.

(6) Sjezd Svazu české mládeže se konal v Praze ve dnech 21.—24. března 1946. Sjezd Svazu slovenské mládeže se uskutečnil ve dnech 29.—31. března 1946 v Partizánském.

(7) VIII. sjezd KSČ se konal ve dnech 28.—31. března v Praze.

(8) Volby do Ústavodárného shromáždění se konaly 26. května 1946.

(9) V celostátním měřítku získali komunisté 38 % hlasů a spolu se sociální demokracií získala levicové síly nadpoloviční většinu.

a výstavby národního hospodářství v letech 1947—1948.(10) Ve Svazech mládeže byly v této souvislosti vypracovány plány činnosti a přijata řada opatření k převzetí samostatných úkolů dvouletky. Aktivizace pokrokové mládeže přispívala k upevňování její jednoty. Druhou stránkou tohoto pozitivního vývoje však bylo i vyhraňování ideově politického profilu reakční mládeže a postupná politická diferenciacie dosud indiferentních mladých lidí.

Zatímco pokroková část mládeže si uvědomovala, že socialismus je otázkou zásadních revolučních přeměn celé naší společnosti, mladí lidé sdružení v odborech mládeže a klubech akademiků buržoazních politických stran znevažovali aktivitu a pracovní iniciativu zaměřenou na dobrovolnou pomoc republice.

Účinným nástrojem mobilizace mladé generace byly zejména *stavby mládeže*, které se v kontextu vnitropolitické situace staly bází pro uplatnění mladých lidí jako aktivního subjektu v procesu přerůstání revoluce národní a demokratické v socialistickou. Stavby mládeže představovaly důležitý výchovný faktor ideově politického formování mládeže, neboť byly školou, v níž docházelo k bezprostřední konfrontaci a propojení teorie a praxe. V procesu sjednocování mládeže sehrála významnou úlohu i zemědělská politika KSČ formulovaná v Hradeckém programu.(11) Zemědělský program byl pro vesnickou mládež přitažlivý, neboť kromě požadavků obecnější povahy obsahoval i zcela konkrétní opatření k ulehčení jejího života a práce. Získal proto plnou podporu značné části nejen této skupiny mládeže, ale i svazů mládeže.(12)

Positivní roli v upevňování jednoty mládeže sehrál i *světový festival mládeže*.(13) Jeho příprava kladla značné nároky. Úspěšný průběh festivalu ověřil organizační a ideovou sílu jednotné mládežnické organizace. Zpětně se stal i zdrojem zkušeností pro další upevňování jednoty mladé generace, což bylo důležitým faktem v okamžiku stupňujícího se třídního konfliktu v naší společnosti.

Vnitropolitický vývoj v Československu na podzim roku 1947 naznačoval, že v nejbližší době dojde ke konečnému měření sil mezi dělnickou třídou a buržoazií.

Vyhrocování třídních rozporů ve společnosti přivedlo komunistickou stranu na základě hluboké analýzy společenských procesů k poznání, že možnosti spolupráce pokrokových sil a buržoazie na půdě Národní fronty jsou již vyčerpány. Oproti destruktivnímu postupu buržoazie předložila komunistická strana svůj budovatelský plán.(14) Jeho součástí byla především pokračující mobilizace všech pracujících k plnění plánu dvouletky, zabezpečení výživy a zásobování a v neposlední míře i důsledný boj proti pokusům domácí a zahraniční buržoazie o kontrarevoluční zvrát sociálně ekonomického a politického vývoje naší společnosti.

Pokroková mládež organizovaná ve Svazech mládeže v této vážné chvíli ukázala, že plně stojí na straně dělnické třídy. Jednání ústředního výboru SČM (15) se jasně vyslovilo pro socialistickou perspektivu naší společnosti a pro so-

(10) Prvořadým úkolem dvouletky bylo dosáhnout předválečné úrovně a ke konci roku 1948 je o 10 % předstihnout.

(11) Hradecký program byl vyhlášen počátkem dubna 1947; požadoval mimo jiné rozdělení půdy nad 50 ha.

(12) Zemědělská politika KSČ byla mimo jiné podpořena i na prvním celostátním sjezdu zemědělské mládeže 8.—9. března 1947 v Praze.

(13) První světový festival mládeže se konal ve dnech 25. července — 17. srpna 1947 v Praze.

(14) Budovatelský plán komunistů byl vytyčen na zasedání ÚV KSČ, které se konalo ve dnech 27.—28. listopadu 1947.

(15) Probíhalo ve dnech 29.—30. listopadu 1947.

cialistickou výchovu mládeže. Schválilo i pracovní plán Svazu české mládeže na rok 1948. Plán obsahoval pět základních bodů [Silu 1982 : 30]:

1. přispět k definitivní porážce reakce v Československu;
2. zvýšit účast mládeže na výstavbě státu;
3. využít vymožeností lidové demokracie ve prospěch mládeže;
4. rozšířit řady členstva a zvýšit úroveň práce všech složek SCM;
5. bojovat o novou morálku a socialistické uvědomění mladé generace.

Předložený plán byl účinným nástrojem pro další aktivizaci pokrokové mládeže při budování lidové demokratické republiky, pro zápas s reakční skupinou mládeže a pro získávání dosud politicky indiferentních mladých lidí.

Na přelomu let 1947 a 1948 bylo již třeba svést rozhodující zápas i v mládežnickém hnutí. Celospolečenský vývoj vedl v tomto období k dalšímu prohloubení sjednocování pokrokové mládeže, doprovázenému ještě výraznější ideově politickou diferenciací, resp. polarizací mladé generace jako takové. Složitá situace nastala zejména mezi mladými lidmi na středních a vysokých školách, kteří se stali objektem intenzivního ideologického působení buržoazie. Bylo to pochopitelné, neboť sociálně třídní struktura rodin studentů i výchovné působení vytvářelo značný prostor pro jejich zmanipulování v duchu představ reakce. Tato skutečnost se projevila v únorových dnech, v nichž se reakční studenti zúčastnili některých akcí na podporu protikomunistického bloku. (16) Tyto ojedinělé akce však v žádném případě nemohly ohrozit jednotu pokrokových mladých lidí.

Aktivní podíl převážné části mladé generace na Únorovém vítězství byl jednoznačným vyjádřením postoje, který spojoval její perspektivy se socialistickým vývojem československé společnosti. Únor 1948 představoval základní předěl v životě celé společnosti. Nejvýrazněji se však socialistická revoluce projevila ve změnách životních podmínek mladé generace „...v jistém slova smyslu platí, že socialistická revoluce, otevírající historicky nebývalý prostor sociálního rozvoje společnosti jako celku, vytváří pro mládež podmínky řádově výhodnější, než jsou podmínky „dospělých“ či starších generací“ [Matějovský 1982 : 126].

V kapitalistické společnosti je postavení mládeže vyjádřeno neplnoprávností, závislostí, „minoritním statusem“ a řešení problémů mládeže je možné jen formou jakési „sociální politiky“, orientované na překonávání konfliktů mládeže, respektive jednotlivých skupin mládeže, se sociálně třídní ekonomikou a politickou strukturou kapitalismu. Socialistická společnost naproti tomu nabízí teoretické a praktické možnosti překonávání takových nouzových řešení. *Podstatou politiky vůči mládeži je soustavné zvyšování její aktivity a vymezování samostatných úloh mládeže při budování a dalším rozvoji socialismu.*

Takovýto přístup k řešení vztahu mládeže a společnosti však není možné spojovat až s obdobím výstavby socialismu. Existuje zřetelná kontinuita v prosazování úlohy mládeže jako subjektu dějinné aktivity a faktoru společenského pokroku. Komunistická strana Československa od svého založení sjednocovala pokrokovou mládež v třídním boji za zlepšení životních podmínek, nezbytně spojených se zásadními strukturálními změnami celé naší společnosti.

Proces směřující k vytvoření jednoty mladé generace však probíhal v kontextu rozporných vlivů a tendencí, vedoucích k celkové diferenciaci naší společnosti. Prohlubující se třídní zápas se projevil i v rámci mladé generace, kde rovněž docházelo k již zmíněné polarizaci ideově politických postojů pokrokové

(16) Byly to především reakční manifestace uspořádané ve dnech 23.–25. února 1948.

a reakční mládeže na straně jedné a k vyhraňování profilu dosud indiferentních mladých lidí na straně druhé.(17)

Zmíněné tři kategorie mládeže — pokroková, reakční a indiferentní tak odrážely aktuální politické rozložení sil v celé společnosti. Byly i identifikací základních třídních rozporů kapitalismu a stávajících společenských vztahů formujících osobnost mladého člověka.

2. Léta 1948—1955, počáteční etapa socialistické výstavby

Hlavním úkolem Komunistické strany Československa, která se po únoru 1948 stala vedoucí politickou silou, bylo zabezpečit a upevnit historické vítězství pracujícího lidu. Strana odpovídala za další politický, ekonomický a kulturní vývoj společnosti, který byl vytyčen v návrhu akčního programu obrozené Národní fronty.(18)

V duchu akčního programu byla přijata řada zákonů, které se bezprostředně dotýkaly utváření kvalitativně nových životních podmínek mládeže jako takové, stejně jako jejich jednotlivých sociálních skupin. Uvést je třeba zejména *zákon o jednotné škole*, který odstranil dřívější sociální bariéry v přístupu ke vzdělání. Představoval zásadní demokratizaci výchovně vzdělávacího procesu.

Dalším zásadním dokumentem zaručujícím možnosti všestranného rozvoje mladé generace a její aktivní účasti na budování socialistické společnosti byla *ústava 9. května*.(19) Byly tak právně zakotveny všechny revoluční možnosti československého lidu, na jejichž prosazení se plně podílela i pokroková mládež. Sociální rozvoj mládeže se v této době realizoval v kontextu začínajícího procesu sblížování tříd a sociálních skupin, umožněného odstraněním antagonistických rozporů kapitalismu.

Pochopitelně, že počátek tohoto procesu obsahoval řadu nepříznivých reziduí, daných předcházejícím politickým rozložením a sociálně třídní strukturou v období před únorem 1948. Přesto je však možné konstatovat, že pro převážnou část mladé generace představovalo období po únorovém vítězství objektivně — ale i subjektivně — kvalitativně novou etapu, spojenou s optimálními podmínkami jejich všestranného rozvoje. Toto si uvědomovala i značná část mládeže, která dosud stála stranou, ale i mnozí mladí lidé, kteří se zejména na sklonku let 1945—1948 přiklíněli k ideovým pozicím reakčních politických stran. Tato situace, odrážející povahu celospolečenských procesů, potom představovala příznivý prostor pro socialistické utváření osobnosti mládeže, prohlubující její úlohu aktivního subjektu socialistické výstavby.

V duchu politické linie KSČ si vedení Svazů mládeže uvědomovalo, že jedinou správnou cestou k vybudování silných svazů je získat mládež a každodenně s ní důsledně pracovat.

V tomto smyslu bylo ochotno podat pomocnou ruku všem poctivým mladým lidem, kteří dosud hledali své místo v procesu socialistického rozvoje naší společnosti.

V tomto období vyústil i proces započatý ustavením závodních rad mládeže ROH, kdy byla výrazně posílena úloha mladých příslušníků dělnické třídy v mládežnickém hnutí. Dělnická mládež se nyní stávala nejen mluvčím vlastních zájmů a cílů, ale i zájmů a cílů mladé generace.

(17) Pochopitelným důsledkem bylo snižování členské základny Svazů mládeže v období let 1945—1947.

(18) Návrh akčního programu předložil předseda vlády Klement Gottwald na zasedání Ústavodárného národního shromáždění 10. března 1948.

(19) Symbolicky byla tato ústava schválena 9. května 1948.

Významným faktorem prohlubující se jednoty československé mládeže a jejího stále širšího aktivního zapojování do všech sfér života naší společnosti bylo *rozhodnutí o spojení organizací vysokoškolského studentstva se Svazy mládeže*.(20)

Probíhající sblížování mladé generace, překračující hranice sociálního původu mladých lidí, se přirozeně odráželo i v kvantitativním nárůstu členské základny svazů.(21) Výsledkem tohoto pozitivního vývoje však byla i rostoucí pracovní aktivita a iniciativa mládeže při plnění samostatných úkolů výstavby socialismu.(22) Kvalitativně novým rysem sociálního rozvoje mládeže v podmínkách socialismu se stal prostor pro její realizaci v oblasti mimopracovních aktivit, vytvořený (po odstranění třídních determinant) pro všestranný kulturní rozvoj jednotlivých sociálních skupin mladých lidí. Pozitivní roli zde sehrála nejen soutěž tvořivosti mládeže, ale i další akce Svazů mládeže, které přispívaly k rozšíření kulturně společenských činností. Byly tak již v této etapě společenského rozvoje vytvářeny základní podmínky pro utváření socialistického způsobu života mladé generace.

Perspektivu dalšího zvyšování úlohy mladé generace představovalo *sjednocení mládežnického hnutí v Československu*. Přiblížilo ji organizační sloučení Komunistické strany Československa a Komunistické strany Slovenska.(23)

Do průběhu přípravy ke konečnému organizačnímu sjednocení mládeže se promítala řada faktorů, mimo jiné i zhoršující se mezinárodní situace. Zostření třídního boje v mezinárodním měřítku se projevilo i ve vyhrocení vnitropolitické situace v Československu, na němž se podílely i některé skupiny a jednotlivci z bývalých odborů mládeže reakčních politických stran.

Posílení některých negativních tendencí, vedoucích k obnovování diferencí uvnitř mládeže, však našlo svoji protiváhu v přípravě pětiletého plánu výstavby a přestavby národního hospodářství v letech 1949—1953.

První pětiletka se stala záležitostí i mladé generace. Došlo k výraznému růstu pracovní iniciativy, který se projevil i ve změnách zaměření činnosti mládežnických úderů. Významným faktem bylo uzavírání závazků mladých pracovních kolektivů, zaměřených na úspěšné splnění pětiletky, na zvyšování produktivity práce, snižování výrobních nákladů, úsporu surovin, energie apod. (24)

Se zahájením pětiletky byla zahájena i náborová akce k získání stopadesáti tisíc nových členů na počest slučovací konference mládeže ČSR. K této konferenci bylo v organizacích mládeže sdruženo téměř šestset tisíc členů.(25)

Slučovací konference přijala dva základní dokumenty — *Politickou rezoluci a Stanovy Československého svazu mládeže*. V rezoluci bylo zdůrazněno, že nejdůležitějším úkolem ČSM je výchova mladé generace k výstavbě socialismu. Na závodech měly organizace ČSM vést mladé lidi k rozvíjení pracovní inicia-

(20) Toto rozhodnutí bylo jedním z výsledků pracovní konference funkcionářů SCM, která se konala 3.—4. dubna 1948 v Praze. Ke stejnému závěru dospěla i konference Svazu slovenské mládeže ve dnech 22.—23. května 1948.

(21) Například v období od března do června 1948 se stalo členy SCM každý měsíc více než 20 tisíc mladých lidí. Do Svazu slovenské mládeže vstoupilo za stejné období přes 7 tisíc příslušníků mladé generace.

(22) Bylo to především libčicko-myjavské hnutí, které se stalo zárodkem socialistického soutěžení a jedna z největších staveb mládeže vůbec — výstavba železniční tratě Banská Štiavnica — Hronská Dúbrava, nazývaná Trati mládeže.

(23) K organizačnímu sloučení obou komunistických stran došlo na návrh ÚV KSS v září 1948.

(24) Například hodnota všech závazků k zahájení IX. sjezdu KSČ, na které měli velký podíl mladí lidé, představovala více než 5 miliard korun.

(25) Slučovací konference mládeže v ČSR se uskutečnila 23. dubna 1949 v Praze.

tivy, hledat nové formy práce a pečovat o zvyšování kvalifikace mladých pracovníků. Organizace na vesnicích měly především pomáhat vznikajícím JZD a podílet se na výchově jejich členů. Hlavním úkolem školských organizací bylo vést mladé lidi k plnění studijních povinností a k pomoci národnímu hospodářství. Všichni členové ČSM byli vyzváni i k větší účasti na veřejném životě.

Charakter těchto úkolů odpovídal procesu ujasňování generální linie socialistické výstavby v Československu, který byl dovršen IX. sjezdem KSČ.(26) Přijetím nové generální linie, jejímž nejbližším strategickým cílem bylo vybudování základů socialismu, splnil sjezd významný historický úkol.

Závěry IX. sjezdu KSČ obsahovaly i zásadní rysy školské politiky strany v následujícím období, sledující především prohlubování demokratizačního procesu ve školství. Začala se budovat a rozšiřovat síť škol a kursů, v nichž měli mladí dělníci a rolníci možnost získat středoškolské a vysokoškolské vzdělání a odborně i politicky zkvalitnit hospodářský a politický aparát. Rovněž se začal řídit příliv na střední a vysoké školy s perspektivou dosáhnout spravedlivého sociálního složení studentů těchto škol, které by se pozitivně odrazilo v budoucí sociálně třídni struktuře naší společnosti.

Počátkem padesátých let byla ve všech socialistických zemích nastoupena cesta urychlené výstavby socialismu. Tato skutečnost vyplývala z odhalených vnitřních rezerv, ale především z rostoucího mezinárodního napětí.

Nutnost urychlené výstavby materiálně technické základny se zákonitě odrazila ve výrazném zaměření na plnění výrobních úkolů. Tato pochopitelná a nutná orientace však vedla při výchově mladé generace k určité jednostrannosti, která se nepříznivě projevovala v kulturní, sportovní a ideově výchovné práci ČSM. Málo přitažlivé formy práce s mládeží se projevíly v průběhu roku 1953 i výrazným snížením členské základny Svazu mládeže. Situace byla předmětem analýzy prezentované na XI. plenárním zasedání ÚV ČSM.(27) Bylo konstatováno, že mládež nenachází v ČSM dostatek možností pro uspokojování kulturních a sportovních zájmů. Kriticky byla zhodnocena i práce některých svazáckých funkcionářů, kteří, jak bylo zdůrazněno, se „...domnívají, že úkolem svazácké organizace je jen přednášet na schůzích politické referáty, provádět školení a ukládat mládeži úkoly, zatímco o kulturní činnosti, o tom, že svazáci mají aktivně sportovat, vesele žít a zpívat, tančit a bavit se, o tom nechťejí slyšet. Domnívají se, že takové zájmy svazácké organizaci nepřísluší“ [Sílu 1982 : 64].

Nebezpečí uvedené jednostrannosti v práci s mládeží však nespočívalo jen v nedostatečném prostoru pro všestranný rozvoj mládeže, pro zvyšování její kulturní a ideově politické vyspělosti. Zpětně mohlo představovat i limitující faktor dalšího rozvoje budovatelské aktivity při plnění výrobních úkolů.

Těmto otázkám byla proto věnována zvýšená pozornost při práci se všemi sociálními skupinami mladých lidí a již v době konání X. sjezdu KSČ(28) došlo v tomto smyslu k pozitivnímu obratu.

X. sjezd KSČ, který věnoval značnou pozornost činnosti masových organizací a práci Československého svazu mládeže, zdůraznil potřebu utváření všestranně vzdělané, uvědomělé a kulturní mládeže.

Program KSČ, zaměřený na všestranný sociální rozvoj mládeže, vycházel z předpokladu, že i přes její zcela konkrétní zkušenosti z třídního boje v období února 1948 a z prvních roků socialistické výstavby je třeba tuto generaci cílevědomě připravovat na život a práci v socialistické společnosti, neboť roz-

(26) IX. sjezd KSČ se konal ve dnech 25.—29. května 1949.

(27) Zasedání probíhalo ve dnech 10.—11. listopadu 1953.

(28) X. sjezd KSČ se konal ve dnech 11.—15. června 1954.

voj socialismu není bez cílevědomého a záměrného působení automaticky spjat se žádoucím utvářením osobnosti mladého člověka jako aktivního subjektu společenského rozvoje.

Předcházející úvaha však nijak nesnižuje význam objektivních zákonitostí socialismu při utváření osobnosti mladé generace. Rozvoj materiálně technické základny socialismu, změny ekonomických a sociálních vztahů, zvyšování životní a kulturní úrovně, růst fondu volného času a další skutečnosti se výrazně podílely na výchově mladé generace a utváření osobnostních rysů jejich příslušníků. Významnou formotvornou skutečností byly ve srovnání s kapitalismem i nesrovnatelně větší možnosti sociální aktivity. Odstranění vykořisťování a soukromého vlastnictví i výstavba socialismu otevřely pro příslušníky socialistické společnosti možnosti, které dosavadní historie nepoznala. Proto zajištění podmínek pro rozvoj aktivity, zapojování stále širších vrstev obyvatelstva při realizaci perspektivního programu rozvoje socialismu se stalo cestou k aktivizaci a k vyšším stupňům sociální a politické integrace mládeže.

Vedlo k *překonání výrazné polarizace mládeže*, identifikovatelné v rovině politicky pokrokové nebo reakční politické orientace mladé generace. Tato dřívější politická orientace byla především výrazem té sociální diferenciaci mládeže, která byla v podmínkách kapitalistické společnosti v podstatě totožná s třídní diferenciací, odlišující mládež z vykořisťovaných a vykořisťujících tříd. I za socialismu přetrvává sociální diferenciaci mládeže, projevující se i v některých objektivních sociálních rozdílech v postavení a úloze jednotlivých skupin mládeže; tato diferenciaci mládeže v socialistické společnosti však není tak strnulá a jednoznačná jako v kapitalismu.

Jednou ze základních podmínek aktivizace, sociální a politické integrace mládeže bylo *vytváření a růst socialistického uvědomění mládeže*. Revoluční přeměny v naší společnosti byly spojeny s výraznou akcelerací společenského vývoje. Jedním z důsledků této akcelerace byla situace, v níž poznání a pochopení konkrétní etapy vývoje společnosti bylo snažší u těch příslušníků společnosti, kteří tuto fázi registrovali jako historicky první. Je potom pochopitelné, že zejména v tomto období bylo možné hovořit o pravděpodobnosti rychlejší adaptace vůči dané sociální realitě u mládeže než u dospělých. Fakt zásadních rozdílů v sociálních zkušenostech jednotlivých generací (projevoval se v jejich vědomí i aktivitách) potom může vést i k inovaci klasické socializační situace „...kdy se dospělí učí od svých dětí“ [Holda, Matějovský 1979 : 353].

Vzhledem k historickým souvislostem vzniku socialismu a zákonitostem jeho rozvoje se mládež stávala nejvýraznějším nositelem tendence ke sbližování tříd a sociálních skupin.

3. Léta 1956—1960, období dobudování základů socialismu

Politický, ekonomický a sociální rozvoj naší společnosti byl ve druhé polovině šedesátých let ovlivňován závěry XX. sjezdu KSSS, který charakterizoval současnou epochu, v níž socialismus přerostl rámec jedné země a stal se světovou soustavou.(29) Výsledky sjezdu byly projednány na zasedáních ÚV KSČ, jejichž závěry se staly podkladem pro širokou vnitrostranickou diskusi. Průběh diskuse jasně dokumentoval podporu politice KSČ a pozitivní ocenění dosavadních výsledků budování socialismu v Československu.

V příznivé atmosféře úspěšného plnění úkolů druhé pětiletky, zvýšeného pracovního úsilí, iniciativy a rozsáhlého závazkového hnutí probíhal XI. sjezd

(29) XX. sjezd KSSS se konal ve dnech 14.—25. února 1956 v Moskvě.

KSČ.(30) I když hlavní pozornost soustředil na otázky dalšího postupu výstavby socialismu v naší zemi, značný prostor ve sjezdových jednáních byl věnován i mladé generaci. Zdůraznil význam aktivní a kolektivní účasti mladé generace na socialistickém rozvoji naší společnosti jako jednoho z nejzávažnějších faktorů komunistické výchovy. Zároveň však poukázal na nedostatky v ideově výchovné práci, projevující se v nedostatečné účinnosti boje proti přežitkům buržoazního myšlení, projevům politické indiferentnosti, individualismu a některým nesocialistickým rysům v životním způsobu u určité části mládeže.

Kritická hodnocení výchovné práce s mládeží, vycházející zejména z určité disproporce mezi jednoznačně pozitivním vlivem aktivní účasti mladých lidí na rozvoji socialistické společnosti a jejich mnohdy nedostatečnou ideově politickou přípravou však nezazněla poprvé na XI. sjezdu KSČ. Například již na červnovém zasedání ÚV KSČ v předcházejícím roce byly analyzovány nedostatky ve výchově mládeže. Bylo zdůrazněno, že v „celém boji za výchovu a převýchovu člověka je nutno neustále věnovat nesmírnou pozornost výchově mládeže, aby cítila svou odpovědnost za dosažení vznešeného cíle — komunismu — a aby byla pro tento úkol všestranně připravena“ [Od X. do XI. sjezdu : 538].

Oprávněné uspokojení z výrazného podílu mládeže na rozvoji průmyslové a zemědělské výroby v tomto období na druhé straně vedlo k chybám při vytváření podmínek dalšího růstu socialistického uvědomění této generace. Ideově politická práce s mládeží (v rámci společenských organizací, včetně ČSM) neměla jednotný charakter a mnoho mladých lidí zůstávalo mimo její vliv. Jedním z důsledků tohoto přístupu byl i pokles organizovanosti dělnické mládeže v ČSM.

Nedoceněn zůstal i fakt, že v těchto letech vstupovali do života mladí lidé, kteří neprožili léta nacistického útlaku a ve své většině se aktivně nepodíleli na únorovém vítězství pracujících nad buržoazií. Nedostatky ve výchovné práci s mládeží potom způsobily, že někteří příslušníci této generace brali vše, čeho se jí od společnosti dostávalo, jako samozřejmost. Oproti mladým lidem, kteří se v obdobné životní fázi ocitli řádově před deseti i více lety, se tato mladá generace nacházela v situaci, v níž realizace jejich zájmů subjektivně nevyžadovala propojení osobních perspektiv s perspektivami celospolečenskými. Tato skutečnost mnohdy vedla k přednostní realizaci aktivit preferujících spíše bezprostřední zájmy a individuální cíle než společenský zájem a cíle společensky žádoucí. S vědomím určitého zjednodušení lze potom chyby ideově politické práce spatřovat především v nedostatečném vytváření podmínek pro účinné propojení individuálních a společenských perspektiv.

Konstatované charakteristiky přirozeně nebyly pro tehdejší mladou generaci typickým rysem jejich osobnosti a nesnižují její výrazný podíl při úspěšné socialistické výstavbě. Rovněž tak zmíněné nedostatky ve výchovné práci nic nemění na skutečnosti, že v druhé polovině padesátých let došlo díky nově vytvořeným sociálně ekonomickým, politickým, kulturním a dalším podmínkám k *nebývalému rozvoji mládeže*, projevujícím se ve všech oblastech jejího života.

Tato etapa budování socialismu byla završena celostátní konferencí KSČ,(31) která schválila směrnice třetího pětiletého plánu rozvoje národního hospodářství na léta 1961—1965. Národní shromáždění schválilo 11. července 1960 novou

(30) XI. sjezd KSČ se konal 18.—21. června 1958 v Praze.

(31) Konala se ve dnech 5.—7. července 1960.

socialistickou ústavu a přejmenování státu na Československou socialistickou republiku.

Naše země tak počátkem šedesátých let objektivně stála na počátku kvalitativně vyšší etapy socialistické výstavby — dobudování socialistické společnosti.

4. Léta 1960—1969, období problémů dalšího rozvoje socialismu spojené s jejich překonáváním

Obecným rysem šedesátých let byl rostoucí vliv a úloha světové socialistické soustavy. Upevňování pozic socialismu vedlo i přes určité snížení mezinárodního napětí k aktivizaci imperialistických sil, které se snažily narušit jednotu socialistického společenství, pokoušely se o odtržení jednotlivých socialistických zemí od Sovětského svazu a o jejich vnitřní destabilizaci a rozklad.

V Československu se v té době objevovaly *tendence k přeceňování úspěchů socialistické výstavby*. Vyjasňování strategických cílů a úkolů bylo doprovázeno subjektivistickými snahami předbíhat vývoj, projevujícími se i v nereálnosti třetího pětiletého plánu jako celku. Dostatečně účinná nebyla ani opatření pro přechod naší ekonomiky od extenzivního vývoje k intenzivnímu. Byly vybudovány základy socialismu, na něž bylo možné navázat, ale v žádném případě je nebylo možné spojovat se splněním všech úkolů socialistické fáze výstavby komunistické společensko-ekonomické formace. Budování socialismu představuje komplexní proces, v němž musí být ekonomické, sociální a další přeměny v dialektické jednotě se socialistickými přeměnami společenského vědomí.

Představy, že vítězstvím socialistických výrobních vztahů automaticky zvitězil socialismus i ve vědomí lidí, však byly zjednodušením této zákonitosti vývoje socialistické společnosti. Byly příliš jednostranným výkladem určující úlohy bytí vůči vědomí a základny vůči nadstavbě, což ve svých důsledcích přispívalo k neoprávněné idealizaci tehdejší úrovně socialistického uvědomění pracujících a přeceňování interiorizace socialistického hodnotového systému v individuálním vědomí příslušníků jednotlivých tříd a sociálních skupin.

Tato situace se výrazně dotýkala celé mladé generace, která vyrůstala v kvalitativně jiných podmínkách, v jistém smyslu složitějších, než tomu bylo v etapě budování základů socialismu v naší zemi.

Stále větší část mládeže tvořili ti, jejichž dosavadní sociální zkušenosti byly spojeny jen se životem v socialismu, osvobozeném od třídních antagonismů. Podíl na jejich překonávání však u předcházejících generací představoval významný faktor jejich ideově politického uvědomování. Absence praktických politických zkušeností z třídních bojů nemohla v této generaci v plné míře nahradit účast na plnění úkolů hospodářské výstavby, bez současné cílevědomé výchovné a ideologické práce celé společnosti s mládeží.

Počátkem šedesátých let potom v kontextu idealizace politické a morální jednoty československé společnosti docházelo *k prohlubování disproportioni mezi v podstatě kvantitativními úspěchy při rozvoji budovatelské aktivity mládeže a potřebami její ideově politické přípravy*.

Komunistická strana Československa se proto neustále zabývala otázkami práce s mládeží a zdůrazňovala, že výchova mladé generace je náročným a odpovědným úkolem celé komunistické strany, socialistické společnosti i společenských organizací. Kladla velký důraz na prohloubení ideově politické výchovy mládeže, na všestranný rozvoj osobnosti mladých lidí, na rozšiřování prostoru pro jejich zájmovou, sportovní a uměleckou činnost i na uplatňování přímého vedení ČSM.

V období příprav XII. sjezdu KSČ reagovali mnozí mladí lidé na složitou

hospodářskou situaci v průmyslu a zemědělství zvýšeným pracovním úsilím. (32) Kolektivy i jednotlivci usilovali o předčasné splnění plánovaných úkolů, o úsporu materiálu, o odhalování a využívání rezerv ve výrobě apod.

XII. sjezd KSČ jednal o základních problémech rozvoje národního hospodářství spojených především s analýzou obtíží při plnění úkolů a cílů třetího pětiletého plánu. (33) Základní příčiny narůstajících ekonomických obtíží, vyplývající z nereálného posouzení možností národního hospodářství, však důsledně odhaleny nebyly.

I po XII. sjezdu KSČ socialistická výstavba byla spojena s řadou problémů. Prohluboval se i subjektivismus a pokračovalo vytyčování nereálných cílů rozvoje naší společnosti. Spolu se složitým vývojem mezinárodních vztahů se potíže v národním hospodářství a vnitropolitická situace nepříznivě odrazily ve vědomí naší společnosti, mládež nevyjímaje. Nahromaděné a neřešené problémy z období mezi XII. a XIII. sjezdem oživovaly maloburžoazní názory a oslabovaly důvěru v politiku KSČ. Postupně se tak vytvářely podmínky pro činnost a ideologické působení revizionistických sil.

Mládež se tak ocitala v ohnisku protichůdných vlivů, což se u některých skupin projevovalo v lhostejnosti, popřípadě i skepsi k perspektivám dalšího socialistického rozvoje naší společnosti, v apolitičnosti a malé odpovědnosti vůči povinnostem a úkolům. Díky určité jednostrannosti svých sociálních zkušeností, spojených výhradně se životem v socialismu, neporovnávala tato mladá generace současnost s kapitalistickou minulostí, ale reálně existující problémy s ideami socialismu. Nejednotnost a malá účinnost ideového působení potom některým skupinám mladých lidí neumožňovala marxistický výklad ideí socialistického vývoje v kontextu rozmanitostí jejich historicky konkrétního projevu a forem. Těmto negativním skutečnostem nahrávaly i revizionistické tendence, na které naráželo úsilí strany o pozitivní řešení v ekonomické oblasti.

V atmosféře zesílených útoků z pravicové oportunistických pozic proti leninským principům Svazu mládeže představoval XIII. sjezd KSČ závažný moment v úsilí o zachování jednoty mladé generace a o její další odborný a ideový vývoj, odpovídající potřebám socialistické společnosti. (34) Sjezd konstatoval, že dlouhodobé cíle, vytyčené XII. sjezdem, jsou správné a zůstávají v platnosti.

Poukázal na nutnost zesílení péče o socialistickou výchovu mládeže a nutnost důsledného boje proti všem liberalistickým a dogmatickým tendencím. Jeho závěry reagovaly na nedostatky a problémy v rozvoji mladé generace. Vytyčil zásady jejich řešení, respektující nejen potřeby mladých lidí, ale i celé společnosti.

Jejich realizace však byla determinovaná charakterem celospolečenského dění, kdy práce ČSM byla poznamenána vlivem pravicových a revizionistických sil. Ve vyhrocující se situaci došlo v kontextu politického vývoje v roce 1968 k likvidaci ČSM v českých i slovenských zemích. Jedním z argumentů bylo, že dosavadní Svaz mládeže jako jednotná organizace nemůže svou činností uspokojit mnohostranné zájmy mládeže, že tento úkol může splnit jen řada samostatných organizací. Podstatou destrukce jednotné organizace mládeže však byla snaha oslabit vliv komunistické strany na mladou generaci. Pravicové oportunistické síly přitom zneužily nejen chyb v činnosti ČSM, ale i nedostatků v jejím politickém vedení — „Pod pláštěm kritiky nedostatků došlo k rozbití Československého svazu mládeže jako jednotné organizace pů-

(32) Značný ohlas mezi pracující mládeží nalezla např. soutěž o získání čestného titulu brigáda XII. sjezdu KSČ.

(33) XII. sjezd KSČ probíhal ve dnech 4.—8. prosince 1962.

(34) XIII. sjezd KSČ se konal ve dnech 31. května — 4. června 1966.

sobíci na politicko-ideovou výchovu mládeže v duchu marxismu-leninismu“ [Poučení 1971 : 27].

V prvních měsících roku 1969 se však v souvislosti s postupující konsolidací ve straně a společnosti postupně vytvářely *předpoklady pro vytvoření nové jednotné organizace mládeže*. Rozhodující úlohu v tomto období sehrálo usnesení dubnového a červnového zasedání ÚV KSČ z roku 1969. Zformováním nového vedení strany a důsledným nástupem marxisticko-leninských sil byly vytvořeny rozhodující politické předpoklady pro zachování kontinuity revolučního procesu výstavby socialistické a komunistické společnosti. Vytvořily se tak i podmínky pro znovuvybudování jednotné mládežnické organizace.

5. Sedmdesátá a osmdesátá léta, období budování rozvinuté socialistické společnosti

Výstavba SSM proběhla v krátkém období jednoho roku(35) především zásluhou důsledné politiky nového vedení strany a státu po dubnu 1969. *Ustavující konference SSM* tak definitivně ukončila období destrukce mládežnického hnutí a podala přesvědčivý důkaz o správnosti politiky strany, nastoupené po zasedáních ÚV KSČ v dubnu a květnu 1969.

Úspěšné plnění Realizační směrnice, celkový stav ve straně a dosažený stav konsolidace ve společnosti umožnily přikročit ke komplexnímu řešení úkolů dalšího socialistického rozvoje naší společnosti. Proto zasedání ÚV KSČ(36) rozhodlo svolat XIV. sjezd KSČ.

V předsjezdovém období získal Socialistický svaz mládeže řadu nových zkušeností a poznatků, které mohl využít k prohloubení výchovné práce mezi mládeží. Pozitivní vývoj se odrážel i v aktivizaci mladé generace a v jejím výrazném podílu ve všech sférách společenského života.

XIV. sjezd KSČ(37) projednal Zprávu o činnosti strany. Uzavřel tak jednu z nejsložitějších etap v historii komunistické strany a vyvodil z ní závěry.

Věnoval i značnou pozornost výchově mladých lidí, spojené s všestranným rozvojem jejich osobnosti. Ve sjezdové zprávě bylo konstatováno, že děti a mladí lidé do třiceti let tvoří u nás téměř polovinu obyvatelstva, a proto jejich ideová a odborná příprava ve škole, v rodině, na pracovišti a v dalších institucích má nesmírný politický význam.

Bylo zdůrazněno, že prvořadým úkolem strany a socialistické společnosti je výchova mladé generace v duchu vědeckého světového názoru, proletářského internacionalismu a socialistického vlastenectví. Při rozpracování programových záměrů XIV. sjezdu KSČ orientovaných na utváření socialistické osobnosti mladého člověka v podmínkách SSM bylo konstatováno, že socialistické uvědomění mládeže je základním předpokladem její skutečně aktivní uvědomělé účasti v socialistické výstavbě.

Koncipování ideově výchovné práce v kontextu tvořivé aktivity bylo odmítnutím subjektivistických přístupů k výchově mladé generace, podceňujících dialektickou jednotu mládeže jako objektu všestranné výchovy a mládeže jako aktivního subjektu rozvoje socialistické společnosti.

Pozornost věnovaná těmto otázkám byla významná i s ohledem na fakt, že tehdejší mladá generace prožila období destrukce hodnot socialismu, kdy pozitivní kritika nedostatků ve vývoji naší společnosti byla zneužita k útokům na podstatu socialismu.

(35) Ustavující celostátní konference Socialistického svazu mládeže ČSSR proběhla v Praze ve dnech 9.—11. listopadu 1970.

(36) 4. února 1971.

(37) XIV. sjezd KSČ probíhal ve dnech 25.—29. května 1971.

Generální linie budování rozvinuté socialistické společnosti XIV. sjezdu KSČ byla tvůrčím způsobem rozpracovaná a precizovaná XV. a XVI. sjezdem KSČ.

Cíle a úkoly generální linie byly a jsou bezprostředně spojeny se sociálním rozvojem mladé generace, identifikovatelném ve vzájemných souvislostech jejich životních a pracovních podmínek, výchovy a vzdělávání a možnostech všestranného aktivního uplatnění.

V konkrétně historické situaci poloviny osmdesátých let je sociální rozvoj mládeže výrazně spjat s orientací na kvalitativní rozvoj socialismu, s rostoucím významem úlohy subjektu, jeho kvality — vzdělání, kvalifikace, kulturnosti, iniciativy, rysů kolektivity, socialistického uvědomění i jeho pracovní a celkové společenské aktivity a angažovanosti. Kvalitativní aspekty realizovaných přeměn, které v období budování rozvinuté socialistické společnosti vystupují do popředí, představují náročné úkoly. Jejich plnění je však podmíněno vytvářením podmínek pro realizaci stěžejního, perspektivního cíle socialistické společnosti — formování nového člověka, všestranně rozvinutého a připraveného pro uvědomělé plnění náročných společenských cílů.(38) Výstavba socialismu implikuje řešení následujících vzájemně spjatých a navzájem se podmiňujících klíčových úloh: *vytváření a rozvoj socialistického způsobu výroby a jemu odpovídající nadstavby, rozvíjení socialistických společenských vztahů, utváření a rozvoj socialistického způsobu života a výchova socialistického člověka.*

Vývoj socialistických výrobních vztahů a výrobních sil vytváří objektivní základ, je kontextem a předpokladem rozvoje a prohlubování socialistického způsobu života mladých lidí, který je dnes v určitých aspektech a míře již skutečností. I když v mnohém má dosud charakter programu, jsou postupně konstituovány podmínky pro perspektivní formování celospolečensky homogenního způsobu života, vnitřně individuálně bohatě členěného u všech příslušníků mladé generace.

Socialistický způsob života je kvalitativně nová forma lidského bytí, obsahující socialistický kolektivismus a společensky prospěšnou aktivitu.

Posuzujeme-li aktuální stupeň rozvoje kolektivistické orientace mládeže, je třeba důsledně aplikovat tezi, že i v podmínkách socialismu je vztah člověka a společnosti neustálým kladením a překonáváním rozporů. Jen tak je možné se vyvarovat některých zjednodušujících pojetí o mechanismech zákonitostí rozvoje mládeže v socialismu. I přes převládající tendence k aktivním a kolektivisticky orientovaným mladým lidem je možné vyzorovat, že i v podmínkách budování rozvinuté socialistické společnosti se můžeme u mládeže setkat s individualistickými tendencemi a se sklony k pasivitě.

Jako kvalitativně nový typ způsobu života má socialistický životní způsob mladé generace vlastní specifické rysy svého vzniku, rozvoje a prohlubování. S procesem jeho utváření úzce souvisí rostoucí úloha subjektivního činitele. Je třeba poukázat na *zásadní význam růstu uvědomělosti mladých lidí* při tvorbě a prosazování socialistického způsobu života v jejich každodenní činnosti. Z tohoto hlediska je úsilí o formování socialistického způsobu života ovlivňováno nejen oblastí politiky, ekonomiky, vědeckotechnického pokroku (která vytváří nutné materiální předpoklady), vývojem sociálně třídní struktury, ale současně i oblastí kultury. Z této skutečnosti je potom možné vyvodit, že socialistický způsob mládeže nevzniká a nevyvíjí se automaticky a přímočaře v důsledku revoluční, politické, ekonomické a sociální přestavby společnosti. Naopak je výsledkem tvůrčí, uvědomělé a cílevědomé činnosti, nepřetržité demokratizace

(38) Podrobněji viz Bujeva [1985].

společenského života, vzdělávací a ideově výchovné práce, principiálního boje s přežitky minulého a s buržoazním pojetím způsobu života, důsledného překonávání vývojových rozporů socialismu, upevňování socialistických hodnot a norem.

Socialismus vytváří svou podstatou příznivé objektivní možnosti pro rozvoj vědy a úspěšný průběh vědeckotechnické revoluce. Může přitom využívat všech možností, které poskytuje současný stupeň rozvoje vědeckého poznání. Zásadní objektivní potřeba jednoty vývoje socialismu a vědeckotechnického rozvoje se relativně nejvýrazněji projevuje v oblasti sociálního rozvoje mládeže, respektive při systematickém a plánovitém zajišťování podmínek tohoto rozvoje. Ve výchově a komplexní přípravě mladých odborníků pro realizaci vědeckotechnického pokroku, včetně racionálního a adekvátního využívání jeho výsledků, je třeba hledat největší rezervy pro další urychlení a zefektivnění tohoto procesu.

Důsledkem dynamického vědeckotechnického pokroku je proces kvalitativní přeměny obsahu a charakteru práce, jejímiž podstatnými znaky jsou: relativně vysoká míra složitosti, mnohostranná zaměřenost, vysoká kvalifikovanost a obsahová bohatost. Jako činnost tvořivá, optimálně organizovaná, vědecky plánovaná a kolektivní, slouží práce nejen k přetváření přírody člověkem, ale současně se podílí na jeho přeměně ve všestranně se rozvíjející bytost s bohatým rejstříkem náročných zájmů a potřeb.

Postupné stírání výrazných rozdílů mezi fyzickou a duševní prací v důsledku postupné přeměny vědy v bezprostřední výrobní sílu a s tím spojená stoupající intelektualizace a tvořivost práce klade značné nároky na zvyšování kvalifikace, vzdělání, uvědomělosti a kulturnosti právě mladé generace jako významného subjektu (aktuálního i potenciálního) vědeckotechnického rozvoje.

Podmínkou dynamického rozvoje vědy a techniky je kromě zvyšování celkové úrovně vzdělanosti současné mladé generace *vytvoření relativního předstihu vzdělání před vědou a technikou*. Požadavky, které na kvalitu vzdělávacího systému a jeho činnost klade neustále se zvětšující množství nových poznatků, narážejí při svém uplatňování na bariéru „tradice“. Zatímco vědeckotechnický rozvoj radikálně mění podobu světa, systém vzdělávání se nevyvíjí vždy odpovídajícím způsobem.

Stávající způsob vzdělávání někdy odpovídá spíše minulosti, extenzivnímu způsobu hospodaření. Vzdělávací proces tedy musí klást především důraz nikoli na zapamatování si dílčích poznatků, ale na poznávání jejich podstaty. Mladý člověk, má-li se stát v budoucnosti tvořivým pracovníkem, odborníkem ve své profesi, musí se naučit poznávat a objevovat již ve škole.

Do škol je proto třeba přenést prvky tvůrčí práce a tvůrčího myšlení, které se mohou úspěšně uplatňovat v kterékoli lidské praktické činnosti, při praktickém rozhodování a jednání.

Rozvoj tvůrčích schopností člověka je jedním z hlavních předpokladů, ale i důsledků vědeckotechnického rozvoje. Tvůrčí poznávací i praktickou činnost vyjadřuje nová kvalita rozvoje výrobních sil, vědecké řízení a plánování všech procesů v socialistické společnosti.

Úloha mladého člověka v řešení a plnění úkolů výstavby rozvinuté socialistické společnosti však nevyžaduje jen vysokou úroveň odborné kvalifikace a technické kultury, ale současně jeho neustálý duchovní růst — osvojování a prohlubování marxisticko-leninského světového názoru, zvyšování ideově politické úrovně, osvojování socialistických hodnot, norem a ideálů a aktivní prosazování norem socialistické morálky v praxi každodenního života.

Růst významu výchovy nového, socialistického člověka, výchova k socialis-

tickému způsobu života jsou podmíněny objektivně tím, že socialistická společnost vstupuje do takové kvalitativní fáze svého vývoje, kdy již nevytváří především své ekonomické a organizační základy, ale kdy úloha mládeže je bezprostředně spojena s jejím *aktivním podílem* na tvorbě nového způsobu života.

V této souvislosti je třeba zdůraznit obecnou zákonitost vývoje socialismu — čím blíže je socialistická společnost komunistickým vztahům, tím dynamičtěji vzrůstá potřeba kvalitativní přeměny společenského vědomí a jeho úloha ve společnosti, při utváření osobnosti i jejího způsobu života. Vnitřní dialektika vývoje socialismu potom klade nové otázky a přináší nové úkoly nutně vyžadující rozvoj takových kvalit společenského vědomí a uvědomění mládeže, které odpovídá nejen dosaženému stupni vývoje společnosti, ale i perspektivám jejího dalšího rozvoje.

V této souvislosti jsou zřetelné dva aspekty vztahu výchovného procesu a společenského vědomí. První představuje formování socialistického vědomí mladých lidí — v souvislosti s řešením konkrétních problémů a úkolů současné socialistické společnosti a v kontextu boje proti všem druhům buržoazní ideologie; druhý zahrnuje realizaci toho trendu, v němž se objekt výchovy stává aktivním a uvědomělým subjektem sebeutvářejících snah. Tyto dva aspekty jsou zároveň jedním z klíčových momentů výchovy mladého člověka k socialistické uvědomělosti, k identifikaci s cíli a potřebami socialistické společnosti a k procesu utváření socialistické osobnosti.

Závěr

V procesu sociálního utváření a rozvoje mládeže se bezprostředně promítaly rysy jednotlivých etap socialistické výstavby, uskutečňované vědomým jednáním lidí v souladu s objektivními zákony společenského vývoje. Socialistický vývoj společnosti je charakterizován překonáním antagonismu kapitalismu a postupným překonáváním třídních a sociálních nerovností. Prohlubující se jednotu všech oblastí společenského života je podmíněna vybudováním socialistické materiálně technické základny, rozhodující úlohou socialistických výrobních vztahů, novou kvalitou sociálně třídní struktury, politickým systémem a zvyšující se úlohou marxisticko-leninské ideologie.

Výstavba socialismu je však spojena i s překonáváním rozporů a sociálních nerovností, které mají objektivní charakter a není je proto možné chápat jako nedostatky socialismu, či zaměňovat s chybami jeho rozvoje. „Chybám je možno se vyhnout, kdežto rozpory zrušit nelze, chyby lze odhalovat a napravovat, kdežto rozpory je nutno analyzovat, postihovat tendenci jejich objektivního vývoje...“ [Netopilík 1985 : 42].

V kontextu obou dialekticky spjatých stránek socialistického vývoje (prohlubující se jednoty a kvalitativně nových forem diferenciací) je možné mládež chápat jako *sociálně historickou kategorii, která v konkrétních sociálních, ekonomických, politických, ideologických a kulturních podmínkách života je nositelem objektivních homogenizačních procesů a zároveň vyjadřuje procesy postupného překonávání sociálních nerovností ve vývoji socialistické společnosti.*

Odstraněním antagonistických rozporů nebyly odstraněny sociální nerovnosti v pracovních a životních podmínkách identifikovatelných rozdílů mezi fyzickou a duševní prací, mezi městem a venkovem, vyplývajících z úrovně kvalifikace a obsahu práce, úrovně příjmů a životní úrovně apod.

Sociální rozdíly spojené s těmito nerovnostmi jsou nezbytnou podmínkou sociálního, ekonomického, politického a kulturního rozvoje naší společnosti, který se bezprostředně promítá zejména v životních a pracovních podmínkách

mladé generace. Můžeme pak hovořit o výrazné vnitřní dynamice jejího určení jako výrazu jednoty sociální integrace a překonávání nerovnosti.

V průběhu socialistického rozvoje se v kontextu sblížování tříd a sociálních skupin stává *dominantním rysem mladých lidí jejich sociální integrace*. Zároveň dochází ke kvalitativním přeměnám charakteru sociálních nerovností, které stále výrazněji odrážejí spíše určitou etapu životní dráhy mladých příslušníků jednotlivých tříd a sociálních skupin v celém komplexu determinant jejich sociálního života. Postupující sociální integrace je tak doprovázena diferenciacními procesy, které nemají jednoznačný charakter, ale projevují se v mnoha podobách a souvislostech. Odpovídají složitým a rozmanitým sociálním vztahům současné etapy budování rozvinuté socialistické společnosti. Nová kvalita sociálních vztahů se promítá i do generačních diferencí. Generační členění ztratilo svůj třídně konfliktní charakter, vystupuje především v podobě prostředku revoluční kontinuity a existující diferenciacce opět vypovídají spíše o konkrétní životní fázi příslušníků jednotlivých generací.

Dosažený stupeň sociální integrace společnosti, která je založena na sociální a kulturně politické jednotě, nikterak existenci rozporů nevylučuje, ale naopak vychází z nich a jejich řešením se upevňuje.

Pojetí rozporů reálného socialismu jako zdroje sociálního rozvoje mládeže potom představuje závažný teoreticko-metodologický i praktický předpoklad pro analýzu postavení a úlohy mládeže v socialistické společnosti, pro koncipování sociologie mládeže jako oborové sociologické disciplíny, schopné poskytnout společenské praxi takové informace o sociálním utváření a rozvoji mládeže, které by tvořily jedno z východisek pro perspektivní plánování rozvoje socialistické společnosti vcelku i v jejich dílčích strukturách.

Literatura

- Bujeva, L.: *Společenská reprodukce člověka v podmínkách zralého socialismu*. Společenské vědy v SSSR 1985, č. 1.
XVI. sjezd KSČ. Praha, Svoboda 1981.
Gottwald, K.: *Spisy XII*. Praha, SNPL 1954.
Holda, D. — Matějovský, A.: *Úvod do marxistické sociologie mládeže*. Sociologický časopis 1974, č. 4.
Hříbek, B.: *Sjednocení mladé generace*. Praha, Mladá fronta 1979.
Matějovský, A.: *Socialismus a mládež*. Sociologický časopis 1982, č. 2.
Netopilík, J.: *K dialektice vývoje socialistické společnosti*. Nová mysl 1985, č. 3.
Od X. do XI. sjezdu. *Usnesení a dokumenty ÚV KSČ*. Praha, SNPL 1958.
Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ. Praha, Svoboda 1971.
Sílu nám dává strana. II. díl Praha, Mladá fronta 1982.
Za svobodu českého a slovenského národa. Praha, SNPL 1956.

Резюме

Д. Гольда: Сорок лет общественного развития молодежи

Статья посвящена социальному развитию молодого поколения от освобождения нашей родины Советской Армией вплоть до сегодняшнего дня. Анализ диалектики отношения молодежи и общества, идентифицируемый в понятиях социального формирования и развития молодежи проведен на основе сопоставления и соединения сведений о современном, но и прошлом положении и роли молодежи в обществе. Отдельные поколения молодых людей вырастали в течение сорока лет в качественно различных условиях. Их социальное формирование и развитие было непосредственно связано с разгромом фашизма, с борьбой и победой социализма, с этапом строительства основ социализма, с решением проблем его дальнейшего развития и с годами строительства развитого социалистического общества.

Изложение социального развития молодежи разделяется на следующие этапы:

1. 1945—1948 гг., период перерастания национальной и демократической-революции в социалистическую
2. 1948—1956 гг., начальный этап социалистического строительства
3. 1956—1960 гг., период окончания строительства основ социализма
4. 1960—1969 гг., период проблем дальнейшего развития социализма, связанный с их преодолением
5. 70-ые и 80-ые годы, период строительства развитого социалистического общества.

В процессе социального формирования и развития молодежи непосредственно отражались черты отдельных этапов социалистического строительства, осуществляемые сознательным поведением людей в соответствии с объективными законами общественного развития. В этой связи молодежь можно определить как социально-историческую категорию, являющуюся в связи с конкретными социальными, экономическими, политическими, идеологическими и культурными условиями ее жизни носителем объективных интегрирующих процессов и одновременно выражающую процессы постепенного преодоления социальных неравенств в развитии социалистического общества.

Summary

D. Holda: Forty Years of the Social Development of Youth

The paper devotes attention to the social development of the young generation from the liberation of this country by the Soviet army until our days. The analysis of the dialectics of the youth-society relation (which is identifiable in the concepts of the social formation and development of youth) is carried out on the basis of the confrontation and amalgamation of findings concerning the present, but also the past position and role of youth in society. During the past forty years, the separate generations of young people were growing up under qualitatively different conditions. Their social formation and development were directly connected with the defeat of fascism, with the struggle and victory of socialism, with the stage of building up the foundations of socialism, with solving problems of its further development, as well as with the years of building up an advanced socialist society.

The explication of the social development of youth is broken down into the following stages:

1. 1945—1948, period of the national and democratic revolution outgrowing into the socialist revolution
2. 1948—1956, initial stage of socialist construction
3. 1956—1960, period of accomplishing the foundations of socialism
4. 1960—1969, period of problems connected with the further development of socialism, inclusive of their overcoming
5. The seventies and eighties, period of building up an advanced socialist society.

The characteristic features of the separate stages of socialist construction, realized through the people's conscious action in conformity with objective laws of social development, were directly projecting themselves in the process of the social formation and development of youth. In this connection it is possible to define youth as a sociohistorical category which, in dependence upon its concrete social, economic, political, ideological and cultural living conditions, is the bearer of objective integration processes and, at the same time, expresses the processes involved in the gradual overcoming of social inequalities in the development of socialist society.